

บทที่ ๔

การตีความศาสนาในการข้ามพ้นความเป็นศาสนาของพุทธทาสภิกขุ

บทที่ผ่านมา เราได้พิจารณาถึงมุมมองทางศาสนาในการข้ามพ้นความเป็นศาสนาของพุทธทาสภิกขุ จะพบว่า ความมีศาสนาและไม่มีศาสนาที่พุทธทาสภิกขุกล่าวถึงนั้นไม่ได้มีความขัดแย้งต่อกัน ขณะเดียวกันเป็นการส่งเสริมต่อกัน จากเนื้อหาที่ผ่านมา จะเห็นลักษณะบางประการในการตีความศาสนาของพุทธทาสภิกขุ แต่ยังไม่ได้มีการลงรายละเอียด ในบทนี้ จะได้ลงรายละเอียดเกี่ยวกับการตีความศาสนาของท่าน จริงอยู่ อาจมีการเข้าใจว่า การตีความศาสนาของท่านไม่ใช่สิ่งเลอเลิศเกินกว่ามนุษย์ทั่วไปจะคิดได้ แต่หากพิจารณาว่า วิธีการของท่านมีน้ำหนักของความเป็นไปได้ อย่างเพียงพอกับข้อเสนอในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางศาสนาที่มีอยู่ โดยเฉพาะที่รุนแรงซ่อนลึกอยู่ในใจของผู้มีศาสนาเกือบทุกชีวิตบนโลกใบนี้ วิธีการแบบนี้ แม้จะไม่ใช่สิ่งวิเศษสุด หากแต่น่าจะเป็นประโยชน์ไม่น้อยทีเดียว

๔.๑ การเข้าถึงความจริงทางศาสนา

พุทธทาสภิกขุยืนยันถึงความจริงตามธรรมชาติ ที่มีอยู่ ในมิติของศาสนา ความจริงดังกล่าวนี้จะพิจารณาได้ในฐานะความจริงทางศาสนา แต่หากความจริงดังกล่าวนี้อยู่บนฐานของความว่าง ความจริงนี้จะความจริงที่ผ่านพ้นจากความเป็นศาสนา จึงกล่าวไม่ได้ว่าเป็นความจริงทางศาสนา เพราะได้แปรสภาพความจริงทางศาสนาให้เป็นความว่างทางศาสนาไปโดยปริยาย ถึงอย่างนั้น เมื่อพิจารณาเทียบมิติของความรู้อื่นๆรอบๆศาสนา เป็นความจำเป็นที่จะเรียกความจริงตามธรรมชาติว่าความจริงทางศาสนา เพราะความจริงนี้มาจากฐานเดิมคือความคิดทางศาสนา

ปัญหาของความจริงทางศาสนา คือ การที่ความจริงทางศาสนามีความแตกต่าง ปัญหานี้น่าจะเกิดจากการตีความศาสนาเป็นสำคัญ ในเรื่องนี้ น่าจะคล้ายกับเรื่องเล่าทางศาสนาเรื่องดาบอดคล้าช้าง โดยต่างศาสนาต่างมองเห็นความจริงทางศาสนาที่แตกต่างกัน ถึงแม้ในประวัติศาสตร์ศาสนา บางศาสนาจะพยายามรวบความคิดทางศาสนาให้เป็นหนึ่งเดียว แต่คนต่างศาสนายอมรับไม่ได้ถึงความจริงทางศาสนาของตนที่จะเป็นอื่นหรือมีสิ่งอื่นเหมือนกัน ดังนั้น จึงดูเหมือนว่า ความขัดแย้งทางศาสนาที่แท้จริงไม่ใช่ความขัดแย้งอันเกิดจากความจริงทางศาสนาที่ต่างกัน หากแต่เกิดจากปัญหาการนับถือศาสนาของคนที่มีศาสนาต่างกัน

พุทธทาสภิกขุไม่ได้คิดจะทำลายระบบความคิดเกี่ยวกับความจริงทางศาสนาของศาสนาใดศาสนาหนึ่ง หากแต่ต้องการยกสถานะทางศาสนาให้สูงหรือก้าวไปข้างหน้า มากกว่าการยึดติดอยู่กับโลกของศาสนาอื่นเหมือนกับก้อนหินกลมๆ คล้ายลูกนิมิตที่ไร้ชีวิตซึ่งคนในศาสนาต่างกอดรัดกั้นอย่างเหนียวแน่นเพื่อจะบอกว่าสิ่งนี้คือความรอด จากปณิธานของท่าน ท่านสนับสนุนให้แต่ละคนเข้าถึงความจริงแท้ของศาสนาที่ตนนับถือให้จงได้^๑ ทำให้เกิดความคิดได้ว่า ที่ผ่านมาสมาสนิกยังไม่ได้เข้าถึงความจริงแท้ทางศาสนาหรืออย่างไร คำตอบที่ท่านไม่ได้บอกไว้ที่น่าจะเป็นไปได้คือ อาจมีบางคน que เข้าถึงความจริงแท้ทางศาสนาและมีคนอีกจำนวนมาก แม้จะมีศาสนาอยู่แต่ยังไม่เข้าถึงความจริงแท้ทางศาสนา คนจำนวนมากเหล่านี้เองที่ควรจะได้รับดวงตาแห่งศาสนาที่แท้จริง และเท่าเทียมกับคนจำนวนน้อยที่เข้าถึงความจริงแท้ทางศาสนาแล้ว จากการสังเกตพฤติกรรมทางศาสนาของชาวไทยพุทธ ในสังคมไทยปัจจุบัน (๒๕๕๖) บางคนมีแนวโน้มที่จะมองว่าความจริงแท้ทางศาสนาเป็นสิ่งที่ไกลเกินจะเอื้อมถึง จึงไม่มีความพยายามที่จะเอื้อม สิ่งถัดมาที่พอจะทำได้คือ วิธีการแบบร้องขอมากกว่าการลงมือปฏิบัติ ศาสนาแบบนี้จึงเป็นศาสนาแห่งความฝันซึ่งไม่ผิดไปจากที่นักจิตวิทยาสังคมบางท่าน (เช่น ซิกมันด์ ฟรอยด์) ได้กล่าวหาไว้ พุทธทาสภิกขุชี้ให้เห็นว่าความจริงทางศาสนานั้นไม่ใช่สิ่งเกินเอื้อมที่จะเข้าถึง ในบางครั้ง เพียงแค่การพลิกฝ่ามือ ก็จะพบความจริงแท้ทางศาสนาของตนๆ ได้ในทันที ปัญหาที่ปิดบังดวงตาแห่งศาสนาที่แท้จริงคือความเข้าใจ เพราะถ้ามีความเข้าใจศาสนาอย่างแท้จริง บุคคลก็จะเข้าถึงความจริงแท้ทางศาสนาได้ทันที

ในการทำ ความเข้าใจศาสนาเพื่อเข้าสู่ความจริงทางศาสนานั้น พุทธทาสภิกขุได้ชี้ให้เห็นว่า เบื้องหลังข้อความทางศาสนาที่จารีกรวบรวมเป็นคัมภีร์ทางศาสนานั้นมีความจริง อันเป็นสาระสำคัญของข้อความ และเป็นประโยชน์ต่อการมีชีวิตในปัจจุบัน ดังนั้น ในความคิดของพุทธทาสภิกขุ ความจริงทางศาสนาต้องไม่ใช่สิ่งเร้นลับ และไม่เกินไปกว่าที่คนในศาสนาจะสัมผัสได้

๔.๒ ภาษาของข้อความในการเข้าใจความจริงทางศาสนา

พุทธทาสภิกขุ ไม่เห็นด้วยกับการที่เราจะเชื่อตามข้อความในคัมภีร์โดยขาดวิจารณ์^๒ เพราะข้อความในคัมภีร์อาจมีลักษณะ ๒ ประการคือ ชั้นของความเข้าใจในภาษาของข้อความ และภาษาของข้อความที่เหมาะสมกับชั้นของความเข้าใจ

^๑ ดูรายละเอียดใน สัมพันธ์ ก้องสมุทร (บรรณาธิการ), พุทธทาสภิกขุกับสื่อมวลชน, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๓.

^๒ ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, ศาสนาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, มปป.), หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

ชั้นของความเข้าใจในภาษาของข้อความ หมายถึง ภาษาของข้อความหนึ่งๆ นั้น มีระดับความเข้าใจที่แตกต่างกัน ระดับความเข้าใจนี้อาจแบ่งออกเป็น ๓ ชั้นคือ ความเข้าใจที่ต่ำกว่ามาตรฐาน ความเข้าใจแบบสอดคล้องกับภาษาของข้อความ และความเข้าใจที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังข้อความ อย่างข้อความว่า “จงฆ่าบิดามารดาของท่านเสีย แล้วจะนอนเป็นสุข” ข้อความนี้ หากเรามีความเข้าใจที่ต่ำกว่าความเป็นจริง โดยเราเชื่อในข้อความที่ปรากฏบนคัมภีร์ทางศาสนา สิ่งที่เราจะต้องทำคือการฆ่าบิดามารดาของตนเองตลอดถึงของผู้อื่น โดยไม่ได้ใส่ใจว่าบิดามารดาของเราและคนอื่นนั้นควรที่จะเสียชีวิตหรือไม่ เหมือนกับข้อความนี้คือ “ทุกข์ทั้งหลายมี เพราะเรามีชีวิต ดังนั้น เราต้องฆ่าคนทั้งหลายเพื่อเป็นการเปลี่ยนคนทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์” และดังนั้น การฆ่าบิดามารดาจึงเป็นการปลดปล่อยให้ท่านพ้นทุกข์ การเข้าใจอย่างนี้คือการเข้าใจที่ต่ำกว่ามาตรฐานที่ควรจะเป็นตามข้อความที่ปรากฏ ส่วนความเข้าใจแบบสอดคล้องนั้นหมายถึง ข้อความว่าอย่างไร เราจึงปฏิบัติไปอย่างข้อความปรากฏโดยไม่เกินไปกว่านั้น อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจทั้ง ๒ ประการนี้ไม่อาจจะนำพาให้เราเข้าถึงความจริงทางศาสนาที่มากับข้อความนั้นได้ และเราอาจอยู่ในกรอบของ “มิจาติภูติทางศาสนา” ดังนั้น เราต้องอาศัยความเข้าใจที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังข้อความ ในข้อความตัวอย่าง คำว่า “บิดามารดา” นั้นไม่ได้หมายถึงผู้ที่กำเนิดเรามา หากแต่คือความไม่รู้ (อวิชชา) และความอยาก (ตัณหา)^๓ อันเป็นต้นตอของการนอนไม่หลับ

ภาษาของข้อความที่เหมาะสมกับชั้นของความเข้าใจนั้น เมื่อระดับสติปัญญาของบุคคลแตกต่างกัน ในมิติของพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๔ ชั้นโดยการเทียบกับบัว ๔ เหล่า อาจมีอีกชั้นหนึ่งที่เราน่าจะเพิ่มเติมเข้ามาคือ บุคคลที่เปรียบเหมือนกับบัวได้คอนกริต เพราะเมื่อเทียบกับบัวในโคลนตม บัวได้คอนกริตไม่มีโอกาสผุดขึ้นมาเหนือคอนกริตได้ แตกต่างจากบัวในโคลนตมอันจะมีความเป็นไปได้กับการที่จะโผล่ขึ้นมาเหนือน้ำ อย่างไรก็ตาม หากบุคคลมีปัญญาระดับต่ำ เห็นข้อความที่ปรากฏอันเป็นข้อความที่ผู้มีปัญญาระดับสูงเข้าใจกัน ข้อความแบบนั้นอาจมีผลในทางลบต่อผู้ปัญญาระดับต่ำ ดังนั้น ภาษาของข้อความที่เหมาะสมกับชั้นของความเข้าใจ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้ามในการทำทำความเข้าใจข้อความตามคัมภีร์

จึงมีความเป็นไปได้กับข้อความที่ว่า “พระพุทธรูปบังพระธรรม คัมภีร์บังความจริง” ในการทำความเข้าใจศาสนาจึงเรียกร้องกุญแจเพื่อไขความลับของข้อความเพื่อเข้าถึงความจริงทางศาสนา ในเมื่อคนโง่มากกว่าคนฉลาด จึงต้องถอดรหัสของข้อความเพื่อให้คนโง่กลายเป็นคนฉลาดเพื่อการเข้าถึงความจริงทางศาสนาที่แท้จริง

^๓ พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๔๔.

ดังนั้น จะมีวิธีการไหนหรือไม่ที่จะให้ชั้นของข้อความสอดคล้องกับชั้นของความเข้าใจ และจะมีวิธีการใดหรือไม่ที่จะให้ข้อความมีความเป็นกลางเพื่อสอดคล้องกับทุกชั้นของความเข้าใจ ภาษาในการสื่อถึงความจริงทางศาสนาจึงมีความสำคัญ อันเป็นการแปลงข้อความให้เป็นภาษาแสดงความจริงทางศาสนา ในการแปลงดังกล่าวนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า เราต้องบรรลุถึงเจตนารมณ์ของข้อความในคัมภีร์ แล้วประดิษฐ์ข้อความชุดใหม่เพื่อให้ตรงกับความเข้าใจ ให้รับรู้ถึงความจริงทางศาสนาในฉบับแปล

พุทธทาสภิกขุ มิได้กังวลต่อบุคคลผู้มีปัญญาระดับสูง เพราะผู้มีปัญญาระดับสูงจะมีความเข้าใจในข้อความที่หลากหลายก่อเกิดเป็นความเข้าใจความจริงทางศาสนา/ความจริงตามธรรมชาติ สิ่งที่น่ากังวลคือผู้มีปัญญาระดับล่าง ตลอดถึงผู้ที่ไม่ยอมรับข้อความชุดใหม่ (บัวได้คอนกรีต) ในบางครั้งท่านจึงรู้สึกว่าเป็นการเปล่าประโยชน์สำหรับการทำให้คนที่ไม่รู้วาทะทุกข้อคืออะไร โดยเขาเข้าใจว่าไม่มีทฤษฎี เพื่อขัดแย้งให้เขาเป็นคนที่มีทฤษฎี แล้วบอกเขาว่าจงดับทฤษฎีเสีย^๔ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่พุทธทาสภิกขุพยายามที่จะทำคือ การแปลงข้อความเก่าให้เป็นข้อความใหม่โดยให้สอดคล้องกับชั้นของความเข้าใจเพื่อนำไปสู่ความจริงทางศาสนาที่อยู่เบื้องหลังข้อความ

พุทธทาสภิกขุ ได้เสนอทฤษฎี ๒ ภาษาเพื่อการเข้าใจศาสนา โดยนัยของภาษาแรกคือ ความสอดคล้องกันระหว่างข้อความกับความเข้าใจทั่วไป ภาษาแบบนี้อาจไม่มีความหมายที่เป็นประโยชน์ต่อการทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นตามความมุ่งหมายที่ศาสนาต้องการอย่างแท้จริง หากแต่เป็นความเข้าใจเพื่อการสื่อสารกันในชีวิตประจำวันเท่านั้น อันอาศัยวัตถุเป็นพื้นฐาน ท่านเรียกว่า “ภาษาคน”^๕ และอีกภาษาหนึ่งคือ ภาษาที่ต้องถอดรหัสข้อความให้กลายเป็นความเข้าใจใหม่ โดยทุกชั้นของความเข้าใจสามารถที่จะเข้าถึงข้อความที่แสดงความจริงทางศาสนาด้วยภาษาแบบนี้ เป็นสิ่งที่เหนือไปจากวัตถุ ท่านเรียกว่า “ภาษาธรรม”^๖ ในการเสนอทฤษฎี ๒ ภาษานี้ เพื่อแก้ปัญหาในการเข้าใจศาสนา อันเป็นการวางข้อความของศาสนาต่างๆลงบนพื้นความคิดแล้วถอดรหัสพร้อมกันเพื่อหาลักษณะพิเศษอันจะนำไปสู่ความจริงทางศาสนา ในท้ายที่สุดจะพบสิ่งเดียวกัน ที่ท่านบอก

^๔ ฟังรายละเอียดได้จาก พุทธทาสภิกขุ, “ปัญหาแห่งมนุษยภาพ ชุดที่ ๑-๒,” พุทธทาส ๑๐๐ ปี, บันทึกเสียงการบรรยายธรรม ณ ลานแสดงธรรมหินโค้ง สวนโมกขพลาราม พฤษภาคม ๒๕๔๕-๒๕๔๕, (ปทุมธานี : โอเชียนมีเดีย).

^๕ ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๔-๕.

^๖ ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔-๕.

ว่า “ไม่มีความแตกต่างทางศาสนา เพราะกระפיทางศาสนาถูกทำลาย โดยที่เราจะไม่อาจเข้าถึงสิ่งนี้ได้ หากเรายังใช้ภาษาที่ท่านเรียกว่า “ภาษาคน”

๔.๓ ภาษา ข้อความ และความหมาย

พุทธทาสภิกขุเห็นว่า ภาษาธรรมเท่านั้นที่จะนำบุคคลไปสู่ความจริงทางศาสนาของแต่ละศาสนา^๓ เพราะภาษาธรรมมีความหมายต่อคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ระดับพื้นฐานคือความตระหนักรู้ในสิ่งนั้นๆ ตามความเป็นจริง เพื่อเป็นแรงจูงใจให้คนที่มีความตระหนักรู้แล้ว ทำความกระจำอย่างแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น ดังนั้น ผลงานของข้อความใหม่ที่ท่านแปรสภาพมาจากข้อความเก่าในคัมภีร์ จึงมีลักษณะทางภาษาชี้ไปถึงความหมายเชิงคุณค่า อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้ เราจะเห็นถึงความหมายของภาษาจากข้อความชุดหนึ่งใน ๒ ลักษณะคือ ลักษณะแรก ข้อความนั้นหมายถึงอะไร และลักษณะที่สอง ข้อความนั้นมีคุณค่าต่อการทำให้ชีวิตดีขึ้นอย่างไร

อย่างข้อความเดิมที่ว่า “จงฆ่าบิดามารดาของท่านเสีย แล้วท่านจะนอนเป็นสุข” ดูเหมือนข้อความนี้ไม่ได้ทำให้เกิดคุณค่าต่อการทำให้ชีวิตดีขึ้น เพราะชีวิตจะดีขึ้นก็ต่อเมื่อเราลงมือปฏิบัติ จึงมีนัยให้เห็นว่า ข้อความชุดนี้ ในกรณีที่เราจะไม่ทำตามความหมายของข้อความที่ปรากฏ แต่เราจะหาความหมายของข้อความนั้น เราอาจต้องอาศัยบริบทของข้อความ ในกรณีที่เรามีระดับความเข้าใจชั้นสูง ข้อความนี้ไม่จำเป็นต้องเรียกร้องการหาความหมาย เพราะความเข้าใจที่เรามีอยู่เป็นระนาบเดียวกันกับความหมายเบื้องหลังข้อความ แต่เพราะเรามีระดับความเข้าใจที่ต่างกัน เราจึงต้องหาความหมายที่ข้อความส่งภาษามา จากเหตุผลเชิงประสบการณ์แบบง่าย เราจะพบว่า มีใครบ้างที่ฆ่าบิดามารดาของตนแล้วตนเป็นสุข ยกเว้นว่าคนๆ นั้นวิกลจริต ประเด็นหลักจึงอยู่ที่ว่า บิดามารดาคืออะไร ซึ่งจะต้องหาความหมายในเชิงลึก เมื่อเราพบความหมายแล้ว กล่าวคือ ฆ่าความไม่รู้ และความทะยานอยาก แล้วนอนเป็นสุข ข้อความนี้จึงมีความหมายในเชิงคุณค่าก็ต่อเมื่อพบด้วยตนเองว่า มีความเป็นจริงเช่นนั้น ความคิดของพุทธทาสภิกขุที่น่าจะเป็นคือ ท่านเห็นว่า ภาษา ข้อความ และความหมาย มีความสัมพันธ์กันที่จะนำไปสู่ชีวิตที่มีคุณค่าหรือความหมายของชีวิต แต่ไม่ได้หมายความว่าภาษา ข้อความ และความหมายคือความจริงทางศาสนา เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวว่า คัมภีร์ โบสถ์วิหาร พระพุทธรูป เป็นต้น ไม่ใช่ศาสนาตัวจริง^๔ ท่านจึงพยายามถอดรหัสภาษาธรรม

^๓ ถอดความคิดมาจาก ข้อความว่า “ภาษาธรรมเป็นภาษาของคนที่เห็นธรรมะในส่วนลึกหรือเห็นธรรมะที่แท้จริง” ใน พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, ศาสนาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, มปป.), หน้า ๑๕๗.

กับข้อความทางศาสนาที่เห็นว่าคนในศาสนาเข้าใจไม่ถูกต้อง ด้วยภาษาที่มีความหมายต่อการทำให้ชีวิตดีขึ้น

๔.๔ รหัสภาษาธรรม

ไม่ใช่ง่ายนักกับการที่จะถอดรหัสภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุออกมาเป็นรายละเอียดที่คงเส้นคงวา หมายถึง ข้อความแบบใดควรจะถอดรหัสออกมาแบบนี้ อย่างคำว่า “นรก” ซึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นพื้นที่รองรับวิญญาณที่เคยทำสิ่งไม่ดีไว้ขณะมีชีวิตเป็นมนุษย์ หรือเป็นเมืองๆหนึ่งซึ่งอยู่ใต้แผ่นดิน ท่านตีความว่า นรกดังกล่าวคือภาวะความร้อนรนกระวนกระวายใจอันเกิดจากการทำไม่ดี^๕ ความร้อนรนจากการทำไม่ดีนั้นมีหลายชนิด เหมือนกับขุมนรกหลายขุมอย่างที่คนทั่วไปเข้าใจ การถอดรหัสภาษาออกมาแบบนี้ เราต้องจับความหมายของสาระสำคัญเดิมจากสิ่งหนึ่งที่อยู่ต่างหากให้กลายมาเป็นความหมายในเชิงเทียบค่าของชีวิต ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า อยู่บนฐานของประสบการณ์ในปัจจุบันซึ่งคนทั่วไปพิสูจน์ได้ แต่อะไรที่ทำให้ท่านตีความคำว่า “นรก” ออกมาอย่างนั้น สิ่งที่เราพอจะจับได้คือ ลักษณะของนรกโดยรวมในข้อความเดิมคือร้อนรนและทุกข์ทรมาน จากพื้นที่อยู่ต่างหากจากตัวมนุษย์ เป็นลักษณะจิตของมนุษย์ผู้กระทำความผิด เป็นการยกโลกภายนอกให้อยู่ภายในโลกของชีวิต ไม่ว่าเราจะถือตนอยู่ในศาสนาแบบใด ถ้าเรากระทำความผิด เราจะพบนรกอย่างที่ท่านกล่าวไว้โดยไม่ต้องรอต่อเมื่อวันสิ้นโลกตามตำนานจะมาถึง ในบางครั้งท่านตีความจากคำแปลของศัพท์หรือข้อความนั้นๆเป็นสำคัญ เช่น คำว่า “สุญญตา” ที่แปลว่า “ความว่าง” หากเราพิจารณาคำว่า “ความว่าง” ก็ย่อมชัดเจนกันดีว่า ไม่มีอะไรอยู่เลย เช่นคำว่า “ห้องว่าง” หมายถึง ในห้องนั้นไม่มีสิ่งใดอยู่เลยหรือไม่มีผู้อาศัย เราสามารถจะเป็นผู้เช่าห้องนั้นเป็นรายต่อไปได้ แต่ท่านกลับตีความให้เห็นว่า “ว่าง” คือยังมีทุกสิ่งอยู่ตามปกติ เพียงแต่เราไม่หยิบฉวยเอาสิ่งใดๆมาเป็นของตนโดยสภาพทางจิต คือการไม่ยึดติดกับสิ่งที่มี หรือไม่มีตัวตนที่จะให้สิ่งที่มีรอบตัวนั้นมาตั้งวางได้^๖ ด้วยเหตุนี้เอง หลายคนจึงมองว่า ท่านตีความเอาเอง อย่างไรก็ตาม ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุนี้ เราพอจะถอดรหัสออกได้ดังต่อไปนี้

^๕ ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔-๒๕.

^๖ ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐-๓๑.

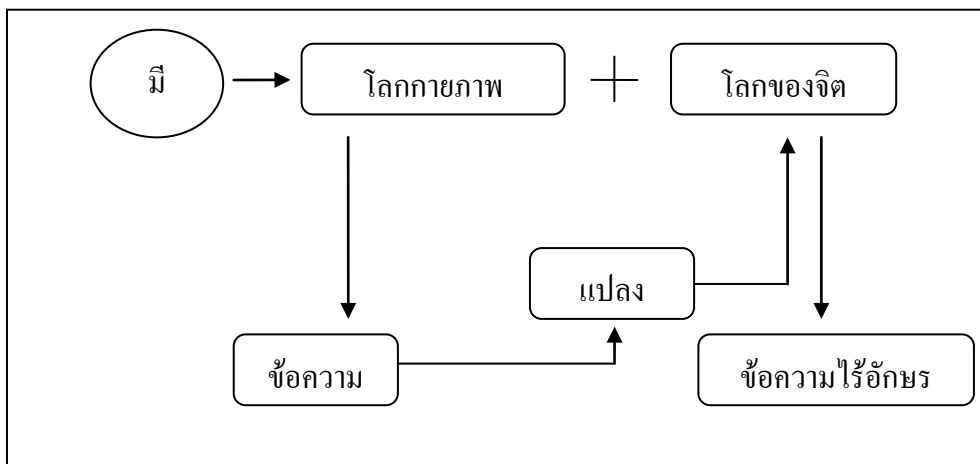
๔.๔.๑ เงื่อนไขที่จำเป็นของรหัสภาษาธรรมชาติ

การแปลงข้อความเดิมที่เข้าใจกันโดยทั่วไปให้กลายเป็นข้อความใหม่ ในเบื้องต้น เราต้องยอมรับความมีอยู่ของโลกทางกายภาพ และโลกของจิต โดยให้โลกทางกายภาพเป็นฐานเพื่อการเข้าใจความจริงและความเป็นจริงของชีวิต ซึ่งคือการแปลงสภาพจิตแห่งความไม่รู้ให้กลายเป็นจิตแห่งความรู้ หรือการแปลงโลกของสสารให้กลายเป็นคุณค่าในโลกของจิต เช่น เมื่อเรามองเห็นโต๊ะ เราซึ่งอยู่ในฐานะผู้มอง เราจะมองโต๊ะเป็นสิ่งที่อื่นก็ได้ แต่การมองให้โต๊ะเป็นสิ่งที่ใดก็ไม่เท่ากับการมองให้โต๊ะแปลงสภาพเป็นความเบาของจิต ในคัมภีร์พุทธศาสนา มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับนักบวชรูปหนึ่ง นั่งลูบคลำผ้าที่สะอาดอยู่ ไม่นานนักผ้านั้นได้กลายเป็นผ้าที่เลอะเทอะเพราะเหงื่อไคลและฝุ่นละออง เราอาจมองผ้านั้นเหมือนกับผ้าทั่วไปหรือวัตถุชิ้นอื่น ครั้นสัมผัสด้วยของไม่สะอาดจึงต้องไม่สะอาดตามไปด้วย แต่นักบวชรูปนี้กลับเห็นว่า จิตของเราเหมือนกับผ้า เพราะเปื้อนด้วยสิ่งหมักหมม จึงทำให้จิตของตนเศร้าหมอง ในการแปลงโลกทางกายภาพให้เป็นคุณค่าทางจิตนั้น พุทธทาสภิกขุใช้ข้อความว่า “การมองสิ่งทั้งปวงในด้านใน”^{๑๑} หรือให้สิ่งทั้งปวงเป็นกระจกในการยกระดับคุณภาพจิต กล่าวคือ จิตต้องสัมผัสข้อความที่ไร้อภย ซึ่งซ่อนอยู่เบื้องหลังโลกทางกายภาพ พุทธทาสภิกขุเห็นว่า การมองด้านในนั้นเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นการมองให้เห็นความหมายที่แท้จริงของสรรพสิ่งที่เข้ามาสัมผัสกับชีวิต^{๑๒}

นอกจากการยอมรับโลกทางกายภาพและโลกทางจิตแล้ว ในมิติของศาสนา หลายคนเข้าใจว่า ศาสนาปฏิเสธโลกทางกายภาพ แต่ในรหัสภาษาธรรมนั้น จะไม่ตั้งแง่รังเกียจโลกทางกายภาพ เพราะจิตต้องอาศัยกาย จึงเป็นการมองสิ่งภายนอกให้เป็นความเข้าใจที่มีความหมายต่อคุณภาพชีวิต (จิต) และเพราะถ้าเราตั้งแง่รังเกียจโลกทางกายภาพ การตั้งแง่รังเกียจไม่ได้ทำให้จิตเบาขึ้น/ว่างจากการยึดถือ ในเรื่องนี้อาจต้องใช้แนวทางที่ว่า เห็นสักแต่ไม่เห็น ได้ยินสักแต่ไม่ได้ยิน เบื้องหลังสิ่งที่เห็นและได้ยินมีความจริงทางศาสนา/ความจริงตามธรรมชาติ จึงกล่าวได้ว่า เงื่อนไขที่จำเป็นของรหัสภาษาธรรมนั้น คือการยอมรับการมีอยู่ของโลกทางกายภาพและโลกของจิตร่วมกัน ถัดมาคือการแปลงข้อความทางกายภาพให้เป็นข้อความทางจิต (นามธรรม) ระหว่างนั้นเป็นการมองโลกทางกายภาพเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางกายภาพเท่านั้น (ว่างจากการเข้ายึดถือ) และกลายเป็นความรู้ชัดแจ้งตามความเป็นจริง เราอาจพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๓๕๔.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๔-๓๕๕.

ในการยอมรับว่า โลกทางกายภาพและโลกของจิตมีอยู่นั้น เพราะเราปฏิเสธไม่ได้กับสิ่งที่เราพบว่าสิ่งนั้นมีอยู่ เมื่อเราพบว่าโลกทางกายภาพมีอยู่ เราอาจเข้าใจในสองลักษณะคือ สิ่งนั้นคลาดเคลื่อนจากความจริง แม้สิ่งนั้นจะเป็นสิ่งที่มีอยู่/มีความเป็นจริง และสิ่งนั้นมีความจริงแท้ของโลก อาจมีการตั้งคำถามในใจว่า มีความจำเป็นอะไรที่ต้องยึดโยงถึงโลกกายภาพ เหตุผลอันหนึ่งคือเพราะเราปฏิเสธความมีอยู่ของโลกทางกายภาพไม่ได้ ตรรกะที่จิตของเรายังไม่สัมผัสเป็นอันเดียวกันกับความจริงทางศาสนา ดังนั้น เราจึงจำเป็นต้องให้โลกทางกายภาพมีความหมายส่งลึกลงไปสู่โลกของจิต มีความเป็นไปได้ว่า พุทธศาสนิกชนมองว่า โลกทางกายภาพปิดบังความจริงแท้ของโลก อย่างที่ท่านกล่าวว่า “ธรรมเป็นความจริงที่ซ่อนเร้นอยู่ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง คือเป็นด้านในของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั่นเอง”^{๑๑} แต่เราคงจะเมินเฉยต่อโลกทางกายไม่ได้ เพราะมันคือประตูสู่โลกของจิต กุญแจที่สำคัญในการไขประตูนั้นคือรหัสภาษาธรรมในการแปลงข้อความทางกายภาพให้เป็นข้อความไร้อักษรทางจิต แต่ทั้งหมดก็ต้องตั้งอยู่บนฐานที่สำคัญที่สุดคือ “ว่าง”

๔.๔.๒ ๓ มิติของภาษาธรรม

แม้พุทธศาสนิกชนจะพยายามไขความลับของโลกทางกายภาพให้กลายเป็นความเข้าใจบนพื้นที่ของจิต โดยจะไม่เป็นการยากที่ทุกคนจะเข้าถึงรหัสนี้ได้ ในความหมายที่ว่า “ภาษาธรรมคือเครื่องมือสำคัญในการเข้าใจศาสนา” ซึ่งจะให้ความเป็นกลางกับทุกชั้นของความเข้าใจ แต่ในตัวภาษาธรรม หากจะมีการจัดลักษณะเฉพาะ/ความลึกของภาษาเพื่อการเข้าใจศาสนา ท่านได้จัดออกเป็น ๓ มิติคือ ชั้นต่ำ ชั้นสูง และชั้นรุนแรง

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๖.

ภาษาธรรมชั้นต่ำ ไม่ได้หมายถึงภาษานั้นเป็นของต่ำทราม ไม่ควรที่จะเรียนรู้ แม้ท่านจะใช้คำว่า “ชั้นต่ำ” นั้นเพียงเพื่อเปรียบเทียบกับภาษาที่มีความลึกของอรรถมิตติของภาษาธรรม เช่น กิณคืออะไร หลับคืออะไร ตื่นคืออะไร นางฟ้าคืออะไร เป็นต้น เราอาจเข้าใจง่ายๆว่า ภาษาธรรมแบบนี้คือภาษาธรรมแบบทั่วไปซึ่งนำมาสื่อสารกันในชีวิตประจำวัน

ภาษาธรรมชั้นสูง หมายถึง ภาษาธรรมที่ถอดรหัสออกมายากกว่าภาษาธรรมชั้นต่ำ ขณะเดียวกันเป็นการชี้ไปสู่ความจริงทางศาสนาได้ลึกกว่า เช่น ธรรมคืออะไร สุนัขคืออะไร ศาสนาคืออะไร เราอาจกล่าวได้ว่า เป็นการถอดรหัสภาษาธรรมมาจากข้อความที่ระบุไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาก็ได้

อีกชั้นหนึ่งที่พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า เป็นภาษาธรรมชั้นรุนแรง เช่น ที่ท่านยกตัวอย่างว่า “ยิ่งเดินจะยิ่งไม่ถึง”^{๔๔} การที่เราได้ฟังข้อความแบบนี้ ถ้าเราไม่รู้รรถของภาษาธรรมที่ผู้พูดได้กล่าวถึง หรือเราไม่ได้อยู่ในชั้นของความเข้าใจเดียวกันกับผู้พูด เราจะได้แย้งว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะยิ่งเดินยิ่งไปไม่ถึง เพราะในความเป็นจริง หากเรายิ่งเดินเราจะได้ถึงเร็ว เหมือนนิทานอีสป เรื่องเต่ากับกระต่าย แม้เต่าจะเดินเชื่องช้า แต่เพราะเต่าเดินไม่หยุด จึงถึงเส้นชัยก่อนกระต่าย และถ้ากระต่ายกระโดดอย่างรวดเร็วโดยไม่พัก กระต่ายจะถึงเส้นชัยก่อนเต่า ดังนั้น ข้อความว่า “ยิ่งเดินจะยิ่งไม่ถึง” นั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ในแง่ประสบการณ์

จะเห็นว่า ข้อความชั้นต่ำและชั้นสูงนั้น เป็นข้อความที่ถอดรหัสภาษาธรรมออกมาจากข้อความที่มีอยู่แล้ว คล้ายกับจะบอกว่า สิ่งนั้นคืออะไร หรือจากหนึ่งเป็นคำอธิบาย แต่ภาษาธรรมชั้นรุนแรง เป็นข้อความที่ผลิตขึ้นจากความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง หากจะเปรียบเทียบด้วยภาพความคิด น่าจะคือ ข้อความชั้นต่ำและชั้นสูงเป็นข้อความเพื่อกระจายอรรถและมีความหมายที่สอดคล้องกับภาษาคนได้ด้วย ส่วนข้อความชั้นรุนแรงเป็นข้อสรุปของอรรถที่กระจายและมีความหมายที่ยากต่อการเข้าใจด้วยภาษาคน

ชั้นของภาษาธรรม ๓ มิติที่กล่าวถึงนี้ หากเราไม่แยกชั้น ก็จะเป็นคำเดียวคือ “ภาษาธรรม” แต่การแยกที่กล่าวมานี้เพียงเพื่อให้เห็นความละเอียดของภาษาธรรมเท่านั้น

๔.๔.๓ สัญลักษณ์สื่อความจริง

ในชั้นของภาษาธรรมแบบรุนแรงจะมีอยู่ลักษณะหนึ่งที่ดูเหมือนจะลึกที่สุดนั่นคือ ภาษาที่ไร้ข้อความ หากแต่มีความหมายแห่งความเข้าใจเต็มรูปแบบซึ่งไม่อาจอธิบายได้ คำว่า “ลักษณะเฉพาะตน (ปัจจุตัตถ์)” น่าจะเหมาะที่สุดกับภาษาไร้ข้อความ อย่างที่พุทธทาสภิกขุเน้นย้ำ

^{๔๔} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคนภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๓), หน้า ๔๕.

ซึ่งเราอาจสรุปด้วยข้อความว่า “ความจริงเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ และข้อความใดๆที่ยอมรับถึงความจริง ข้อความนั้นไม่ใช่ความจริง และ/หรือ ความจริงที่กำลังกล่าวถึงไม่ใช่ความจริง ความจริงที่แท้จริงต้องยอมรับไม่ได้”^{๕๕} ข้อความนี้หมายถึง トラบิตที่เราไม่ใช่เนื้อเดียวกันกับความจริงทางศาสนา/ความจริงตามธรรมชาติ (การมีเนื้อเดียวกัน เราต้องปลอดพ้นจากภาวะแห่งความมีและความเป็น) トラบิตนั้นเราจะไม่มีทางรู้จักความจริงทางศาสนา/ความจริงตามธรรมชาติ จึงเป็นที่มาของสัญลักษณ์สื่อความจริง ทั้งในรูปของข้อความที่ประดิษฐ์ขึ้น ภาพเขียนและประติมากรรม ทั้งหมดนี้ต้องอาศัยรหัสภาษาธรรมในการถอดความหมายทั้งสิ้น

๔.๔.๔ จุดหมายเฉพาะของภาษาธรรม

ชุดข้อความที่พุทธทาสภิกขุกล่าวเน้นย้ำเป็นอย่างยิ่งคือ “สิ่งทั้งหลายล้วนไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” / “ธรรมทั้งหลายเป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”^{๕๖} และท่านยังชี้ให้เห็นว่า ข้อความนั้นคือหัวใจของศาสนาที่แท้จริง (ความรอด/ไม่มีทุกข์/ไม่มีศาสนา) อันเป็นอันเดียวกันกับความว่าง^{๕๗} เราจะเห็นว่า คำว่า “สิ่ง” และ “ธรรม” อมลักษณะไว้ ๒ ประการคือ โลกทางกายภาพ และโลกทางจิต (รูปนาม) ในการถอดรหัสภาษาธรรม ดูเหมือนท่านจะให้ความสำคัญกับ “โลกทางจิต” อย่างที่ท่านบอก ว่าต้องถอดรหัสของ โลกทางกายภาพให้เป็น โลกของจิต แต่ท้ายที่สุดแล้ว ทั้ง ๒ สิ่งล้วนไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ดังนั้น จุดหมายเฉพาะของภาษาธรรม ไม่ว่าจะอยู่ในมิติใด จะต้องมุ่งไปสู่ “การไม่ยึดมั่นถือมั่น” เป็นสำคัญ

การไม่ยึดมั่นถือมั่นคืออะไร ?

การไม่ยึดมั่นถือมั่นคือ การปล่อยให้ทุกอย่างเป็นไปตามธรรม (ธรรมชาติ) โดยการไม่เก็บเอาสิ่งต่างๆมาสร้างเป็นภาพมายาแห่งตัวกู-ของกู (อหังการ-มมังการ) ในระดับต้นคือการผ่อนคลายจากเครื่องพันธนาการชีวิตทุกประเภท ในระดับสูงคือการสลายอัตตา คือความว่างจากตัวกูของกู

๔.๔.๕ ความเป็นกลางของภาษาธรรม

เมื่อภาษาธรรมมุ่งสู่การไม่ยึดมั่นถือมั่น/ความว่าง ในการถอดรหัสภาษาธรรมออกจากโลกทางกายภาพเพื่อให้เป็นข้อความไร้อักษร ทุกข้อความของโลกทางกายภาพ/ปรากฏการณ์ทาง

^{๕๕} ถอดความมาจากข้อความว่า “สิ่งที่เอามาพูดได้นี้ ไม่ใช่ธรรมะ ไม่ใช่ของจริง สิ่งที่เป็นธรรมะแท้จริงเอามาพูดไม่ได้” พุทธทาสภิกขุ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕. และ ข้อความอื่นๆ เช่น คำสอนไม่ใช่ศาสนา เป็นต้น

^{๕๖} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓๕.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๕, ๓๔๓.

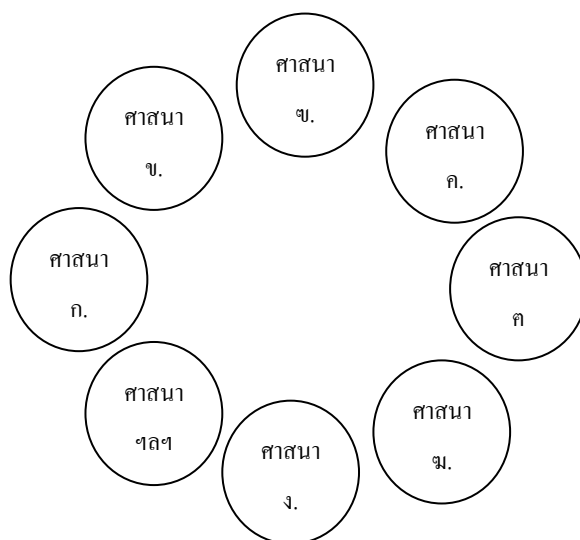
กายภาพจะต้องเปลี่ยนสภาพได้ด้วยภาษาธรรม ในความคิดของพุทธทาสภิกขุ ภาษาคนไม่อาจเดินไปสู่จุดหมายเฉพาะอย่างภาษาธรรมได้ หรือมีข้อจำกัดในการที่จะเข้าใจความจริง และมีลักษณะเฉพาะในสิ่งๆ นั้น (แกงคือแกง กับข้าวคือกับข้าว) ต่างจากภาษาธรรมซึ่งไม่มีข้อจำกัดในการเข้าใจความจริงและสามารถจะเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้แบบยืดหยุ่น (แกงและกับข้าวอาจจับได้ เพราะมันไม่เที่ยง ที่มันไม่เที่ยงเพราะมันต้องแปรสภาพ/เคลื่อน/ว่างเปล่า) จึงกล่าวได้ว่า ภาษาธรรมมีความเป็นกลาง เพราะเป็นกลางระหว่างโลกทางกายภาพกับความจริง และเป็นกลางระหว่างข้อความ ภาพเขียน ประติมากรรม ฯลฯ เพื่อการเข้าใจความจริง ความคิดนี้อาจเทียบด้วยภาพของร่มที่กางออก ปลายของก้านร่มคือโลกทางกายภาพอันมีอย่างต่างๆ เสากลางซึ่งเป็นตัวตั้งก้านร่มคือภาษาธรรม ส่วนต้นด้ามห่อเสากลางคือความจริงทางศาสนา จริงอยู่ ภาพตัวอย่างแทนความคิดนี้อาจจะลงไม่สนิทนักกับคำอธิบายถึงความเป็นกลางของภาษาธรรม แต่เราพอจะมองเห็นได้เมื่อพิจารณาผ่านทางโลกกายภาพ

๔.๕ ภาษาธรรมของการข้ามพ้นความเป็นศาสนา

ผู้วิจัยเห็นว่า ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุคือเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนการมีศาสนาไปสู่การไม่มีศาสนา (การผ่านพ้น-ข้ามพ้นความเป็นศาสนา) ดังนั้น ในหัวข้อย่อยนี้ เราจะมาพิจารณาว่า ภาษาธรรมที่กำลังกล่าวถึงกันอยู่นี้ นำไปสู่การข้ามพ้นความเป็นศาสนาได้อย่างไร

๔.๕.๑ ภาษาธรรมกับความเป็นกลางทางศาสนา

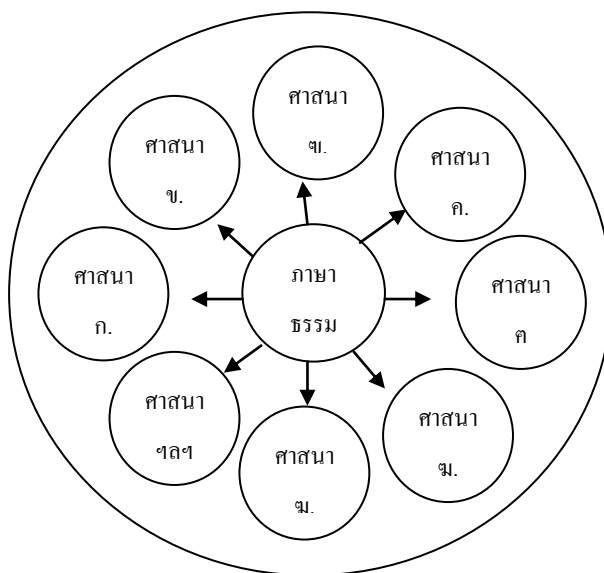
เนื้อหาในบทที่ ๓ และตอนท้ายของบทที่ ๒ จะเห็นทัศนะทางศาสนาของพุทธทาสภิกขุ ใน ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ ศาสนาแท้จริง กับ ศาสนาไม่แท้จริง โดยท่านได้เปรียบถึงศาสนาแท้จริงเหมือนกับแก่นของต้นไม้ และศาสนาไม่แท้จริงเหมือนกับเปลือกหรือกระพี้ของต้นไม้ โดยมากเมื่อเราพิจารณาว่าศาสนาของใครจริง (แท้จริง) เรามักจะยืนยันว่าศาสนาของตนเท่านั้นจริง แม้ว่าทัศนะในการมองศาสนาจะก้าวหน้ามาถึงความเป็นพหุนิยมทางศาสนาก็ตาม แต่เนื้อในของพหุนิยมทางศาสนาคือการยืนยันถึงศาสนาของตนจริง ในการยืนยันว่าศาสนาของตนจริง หากเราพิจารณาผ่านภาษาศาสนาของพุทธทาสภิกขุ เป็นการมองแบบ

ภาษาคน เพราะเป็นการมองบนฐานของกายภาพ จึงไม่พ้นจากความแตกต่างไปได้ ดังนั้น ในความหลากหลายทางศาสนาจึงมีศาสนา ก. ข. ค. ง.

ครั้นเรามองผ่านภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ ศาสนาทั้งหลายจะมีความเป็นหนึ่งเดียว คือสาระสำคัญที่ว่า ศาสนาที่แท้จริงคือศาสนาแห่งการกระทำเพื่อความไม่มีแห่งทุกข์ (ดูคำอธิบายเพิ่มเติมในหัวข้อ ศาสนาเดียวกับความเป็นกลางทางศาสนาในบทที่ ๓) ซึ่งทุกศาสนามีสาระสำคัญดังกล่าวนี้ เพียงแต่คนในศาสนาต้องการความลับของศาสนาที่แท้จริงนี้ออกมาให้ได้ หมายถึง ต้องมีประสบการณ์ทางศาสนาที่แท้จริงมากกว่าความเชื่อจากแหล่งข้อมูลใดๆ

ภาษาธรรมจะเป็นกระบวนการสำหรับถอดความหมายออกมาจากศาสนา ซึ่งจะต้องอาศัยเงื่อนไขของภาษาธรรมที่ว่า เราต้องยอมรับความมีอยู่ของศาสนาซึ่งอาจอยู่ในฐานะสถาบันทางสังคม ความเชื่อ การปฏิบัติ พิธีกรรมและอื่นๆรวมกัน เราจึงเรียกว่าศาสนา แต่ศาสนาที่ว่านี้ยังไม่ใช่ศาสนาที่แท้จริง จากนั้นเราจึงถอดความหมายออกมาให้เป็นโลกของจิต ด้วยการกระทำ/ลองปฏิบัติ แล้วตรวจสอบถึงจิตยังมีความทุกข์หรือไม่ ถ้าไม่มีความทุกข์แล้วโดยประการทั้งปวง นั่นคือความลับของศาสนาที่ถอดได้จากภาษาธรรม ในความคิดของพุทธทาสภิกขุถือว่าการไม่มีแห่งทุกข์คือศาสนาที่แท้จริง ดังนั้น ภาษาธรรมจึงมีสถานะเป็นกลางระหว่างศาสนาต่างๆในการที่จะถอดรหัสออกจากศาสนาไม่แท้จริงให้กลายเป็นศาสนาแท้จริง และเป็นกลางระหว่างศาสนาไม่แท้จริงสู่ศาสนาแท้จริง

๔.๕.๒ ภาษาธรรมกับความไม่มีศาสนา

พุทธทาสภิกขุได้ตีความคำว่า “ธรรม” ไว้ ๔ ความหมายคือ ธรรมคือธรรมชาติหรือความจริงตามธรรมชาติ ธรรมคือกฎของธรรมชาติหรือภาวะที่เป็นจริงของธรรมชาติ ธรรมคือการทำตามกฎธรรมชาติเพื่อถึงธรรมชาติ และธรรมคือผลของการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ^{๕๔}

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๓), หน้า ๕๖-๕๘.

ความหมายทั้ง ๔ นี้อาจเหลือเพียง ๒ อย่างเท่านั้นคือ ความจริงตามธรรมชาติและ การปฏิบัติตามกฎธรรมชาติเพื่อให้เข้าถึงความจริงตามธรรมชาติ เพราะผลของการปฏิบัติคืออันเดียวกัน กับความจริงตามธรรมชาติ ส่วนกฎธรรมชาติน่าจะคืออันเดียวกันกับการปลดปล่อยให้เป็นไปตาม กฎธรรมชาติ และอาจเหลือเพียงความหมายเดียวคือความเป็นธรรมชาติ/ความเป็นเช่นนั้น เพราะ ทั้งหมดคือสิ่งเดียวกัน ในการพิจารณาถึงธรรม ๔ ความหมายนี้เพื่อให้เห็นว่า การใช้ภาษาธรรม ถอดรหัสของโลกทางกายภาพให้เป็นโลกของจิตนั้น เพื่อที่จะให้จิตมีลักษณะของความเป็น ธรรมชาติอย่างแท้จริง คืออิสระและประภัสสร ไม่อ่อนแอจนคลอนแคลนไปในอำนาจทั้งฝ่ายต่ำและ ฝ่ายสูง คือจิตที่ไม่มีทุกข์/จิตว่าง

การถอดความลับจากศาสนาไม่แท้จริงไปสู่ศาสนาแท้จริง คือการเปลี่ยนผ่านจากการมี ศาสนาไปสู่การไม่มีศาสนา เพราะความไม่มีแห่งทุกข์/ความว่าง ในโลกของศาสนานั้น ความว่างคือ การปลดภาระทุกอย่างออกจากจิต จึงไม่มีศาสนาหรือว่างจากการมีศาสนา ถ้าจะกล่าวว่าเป็นศาสนา ก็กล่าวได้ว่าเป็นศาสนาที่แท้จริง หรือศาสนาแห่งความว่าง/ไม่มีแห่งทุกข์ แต่เพราะเป็นภาวะแห่ง ความว่าง จึงกล่าวไม่ได้ว่ามีศาสนา จึงเป็นศาสนาแห่งความไม่มีศาสนาหรือพ้นจากความเป็น ศาสนา อันได้แก่ ความจริงตามธรรมชาติ ในกรณีนี้ ภาษาธรรมนี้เองจะเป็นกลางของการเปลี่ยน ผ่านจากการมีศาสนาไปสู่การไม่มีศาสนา และเป็นกลางระหว่างศาสนาต่างๆไปสู่การพ้นจากความ เป็นศาสนาใดศาสนาหนึ่ง หรือความเป็นอันเดียวกันกับความจริงตามธรรมชาติ

ในการที่ภาษาธรรมนำไปสู่การข้ามพ้นความเป็นศาสนานั้น เพราะภาษาธรรมคือ เครื่องมือสำคัญของการข้ามพ้นความเป็นศาสนา และเมื่อการข้ามพ้นความเป็นศาสนาคือความจริง ตามธรรมชาติ ภาษาธรรมจึงเป็นเสมือนนิ้วที่ชี้ไปสู่ความจริงตามธรรมชาติ (สัจธรรม) และถ้าเอา สารของข้อความที่ถอดมาข้างต้นคือ “ความจริงเป็นสิ่งที่อธิบายไม่ได้” และข้อความใดๆที่อธิบายถึง ความจริง ข้อความนั้นไม่ใช่ความจริง และ/หรือ ความจริงที่กำลังกล่าวถึงไม่ใช่ความจริง ความจริง ที่แท้จริงต้องอธิบายไม่ได้” (ดู สัญลักษณ์สื่อความจริง) ดังนั้น ความจริงตามธรรมชาติจะเป็นความ จริงก็ต่อเมื่อเรามีประสบการณ์เดียวกันกับความจริงตามธรรมชาติ ส่วนคำอธิบาย ข้อความ เสี่ยงและ อื่นๆจะยังไม่ถือว่าเป็นความจริง ดังนั้น ความจริงตามธรรมชาติจึงเป็นสิ่งเฉพาะตน

๔.๖ ฐานคิดรองรับการตีความด้วยภาษาธรรมสู่การข้ามพ้นความเป็นศาสนา

เมื่อพิจารณาโดยรอบ การถอดรหัสภาษาธรรมคือของเก่า ที่พุทธทาสภิกขุได้นำมาพัฒนา ใหม่เพื่อให้สอดคล้องความเปลี่ยนแปลงในการใช้ภาษาเพื่อความเข้าใจในสังคมมนุษย์แบบเปลี่ยน ผ่าน อันจะเป็นประโยชน์ในการเข้าใจศาสนาอย่างแท้จริง เพราะหากเรายังถือตามข้อความในคัมภีร์ โดยขาดวิจารณ์ญาณ ข้อความดังกล่าวจะเป็นเพียงเรื่องเล่าให้เกิดความเชื่อ (ศรัทธา) เท่านั้น แต่จะ

ขาดทางปัญญาและการพิสูจน์ข้อเท็จจริงซึ่งจะไม่อาจตอบรับกับความก้าวหน้าของสังคมแบบเปลี่ยนผ่าน ศาสนาทั้งหลายคงไม่ได้เกิดมาเพื่อให้คนเชื่ออย่างขาดปัญญาอันรวมถึงการพิสูจน์ข้อเท็จจริง บางศาสนาถึงกับทำพิสูจน์ในกรณีของ “ถ้าพิสูจน์แล้วว่าไม่จริง ไม่จำเป็นต้องเชื่อ” ดังนั้น ในโลกของการเปลี่ยนผ่าน เราจะมีเพียงศรัทธาโดยขาดปัญญาไม่ได้ อย่างไรก็ตาม การถอดรหัสภาษาธรรมที่กล่าวถึงนี้ เราจะพบได้ทั่วไปในหลายแหล่ง โดยเฉพาะในคัมภีร์ทางศาสนาจะยกมาพอเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

ในคัมภีร์พันธสัญญาใหม่ (New Testament) ตอนที่สาวกของพระเยซูถูกกล่าวหาว่าไม่ทำตามประเพณีเดิม คือการทำความสะอาดร่างกาย ล้างมือก่อนที่จะกินอาหาร จึงถือว่ากินของสกปรก และเป็นการละเมิดข้อปฏิบัติของพระเจ้า พระเยซูตรัสแล้วว่า “(๑) ไม่ใช่สิ่งที่เข้าไปในปากจะทำให้เราสกปรก (๒) แต่สิ่งที่ออกจากปากต่างหากที่จะทำให้เราสกปรก...(๓) ดังนั้นไม่ว่าที่พระบิดา (พระเจ้า) มิได้ปลูกสร้างไว้ จะต้องถอนออกเสียให้หมด”^{๕๕}

ใน (๑) เมื่อพระเยซูถูกถามเพื่อขอความชัดเจนในข้อความ พระองค์จึงอธิบายว่า สิ่งที่เราใส่เข้าไปในปาก (อาหาร) มันจะลงไปในห้อง กรณีสถานะเปลี่ยนสภาพเป็นของสกปรก มันจะออกไปจากร่างกายโดยถูกปล่อยลงไปในที่ดังของความไม่สะอาด การอธิบายแบบนี้เพื่อให้เห็นความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน แต่ใน (๒) ท่านได้แปลงจากข้อความทางกายภาพให้เป็นข้อความทางจิต โดยท่านอธิบายว่า การเป็นพยานเท็จ การหมิ่นประมาท โกหก หลอกลวง ที่ออกมาทางปาก ล้วนแต่เกิดมาจากใจ อย่างนี้ต่างหากที่สกปรกจริง จากคำอธิบายนี้เราจะเห็นถึงลักษณะ ๒ ประการของข้อความคือ ข้อความนั้นหมายถึงอะไร และข้อความนั้นมีคุณค่าต่อชีวิตอย่างไร เพราะข้อความนี้ชวนชี้ไปถึงการไม่ควรทำสิ่งสกปรกทางวาจาคือการที่เราต้องเริ่มจากการทำใจให้สะอาด ส่วนใน (๓) พระองค์มองเหมือนกับพุทธทาสภิกขุคือ หลายเรื่องทางศาสนาไม่ใช่พระวณะของพระเจ้า หากแต่เป็นกระพี้ที่เราสร้างขึ้นเองจนกลายเป็นประเพณี แล้วเข้าใจว่าสิ่งที่ยึดถือนั้นคือความถูกต้อง พระเยซูจึงพยายามให้คนเข้าถึงอาณาจักรของพระเจ้าอันได้แก่ใจที่บริสุทธิ์ (วิญญาณบริสุทธิ์) โดยไม่มีอึดตา

คัมภีร์พระสูตร ขุททกนิกาย อุทาน ข้อที่ ๕๕ พระพุทธเจ้าทรงเปล่งอุทานว่า

^{๕๕} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน มารโก ๗:๒๓

(๑) สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเล่นเลขไป (๒) ไม่บรรลุนิยามที่เป็นสาระ (๓) ชื่อว่าพอกพูนเครื่องพันนาการใหม่ยิ่งขึ้น ยึดมั่นในสิ่งที่ตนได้เห็นแล้วและฟังแล้วอย่างนี้ (๔) จึงตกสู่หลุมถ่านเพลิงตลอดไป เหมือนแมลงตกลงสู่ประทีปน้ำมันฉะนั้น^{๒๐}

จากข้อความที่ยกมานี้ สิ่งที่เราต้องหาความหมายคือ (๑) เล่นเลขอะไรไป (๒) อะไรคือธรรมที่เป็นสาระ (๓) เครื่องพันนาการคืออะไร (๔) หลุมถ่านเพลิงคืออะไร ในอรรถกถาได้ถอดรหัสออกมาว่า (๑) คือการยึดมั่นในชั้น ๕ (๒) ไตรสิกขา และความหลุดพ้น (๓) ค้นหาและทวิญญู (๔) ภพ ๑ (กามภพ รูปภพ อรูปภพ)

อย่างไรก็ตาม เราอาจมองว่าโลกทางกายภาพคือปริศนาธรรมในการที่เราต้องถอดรหัสเพื่อการสัมผัสศาสนาแท้จริง อย่างปริศนาที่ว่า “สี่คนหาม สามคนแห่ หนึ่งคนนั่งแคร่ สองคนพาไป” ในโลกทางกายภาพจะหมายถึง คนหาม คนแห่ คนนั่ง และคนชักจูง แต่เมื่อถอดออกมาแล้วกลายเป็นเรื่องทางจิตเพื่อการเข้าถึงความจริงทางศาสนา คือ ชาติ ไตรลักษณ์ จิต และกรรมดีชั่ว อีกเรื่องหนึ่งที่น่าจะนำมากล่าวคือ กรณีของลูกสาวช่างทอผ้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรม เมื่อนางไปถึง พระพุทธเจ้าถามว่า “เธอมาจากไหน” นางตอบว่า “ไม่รู้” พระพุทธเจ้าถามว่า “เธอจะไปไหน” นางตอบว่า “ไม่รู้” พระพุทธเจ้าถามว่า “เธอไม่รู้หรือ” นางตอบว่า “รู้” พระพุทธเจ้าถามว่า “เธอรู้หรือ” นางตอบว่า “ไม่รู้”^{๒๑} การสนทนาแบบนี้หากเราไม่ได้อยู่ในมิติของความเข้าใจเดียวกัน จะไม่ทราบและอาจมองว่าลูกสาวของช่างทอผ้ากำลังตีรวนพระพุทธเจ้า แต่ปรากฏว่า คำพูดของนางมีความหมายที่พระพุทธเจ้าและนางเท่านั้นเข้าใจ ตลอดถึงคนที่มีความเข้าใจระนาบเดียวกันจะเข้าใจได้โดยไม่ยาก

จากตัวอย่างที่แสดงมานี้ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้กับการที่พุทธทาสภิกขุได้นำเอาวิธีการแบบนี้มาใช้เพื่อการไขเข้าสู่ความจริงตามชาติ/ความจริงทางศาสนา/การข้ามพ้นความเป็นศาสนา การมองบนพื้นฐานของภาษาธรรมจะมีลักษณะที่พิเศษไปกว่าการมองของคนทั่วไป คนทั่วไปอาจมองเห็นดินเป็นดิน แต่คนที่มีความรู้ทางภาษาธรรมจะมองเห็นดินไม่ใช่ดิน คนทั่วไปจะเห็นว่ามีความแตกต่าง แต่คนที่มีความรู้ทางภาษาธรรมขั้นสูงจะมองเห็นความจริงตามธรรมชาติ^{๒๒} จึงกล่าวได้ว่า ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุอันนำไปสู่การข้ามพ้นความเป็นศาสนานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ หากแต่มี

^{๒๐} พ.อุ. (ไทย) ๑๓/๕๕/๓๐๖.

^{๒๑} อรรถกถา ขุททกนิกาย ธรรมบท โลกวรรค

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน จักรทิพย์ นาถสุภา, บทสัมภาษณ์พุทธทาสภิกขุเรื่องพุทธศาสนากับสังคมไทย, ใน ๕๕ ปี พุทธทาสภิกขุ : ศาสนากับฟิสิกส์ใหม่, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิทย์ทัศน์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐.

ฐานรองรับที่สำคัญคือคัมภีร์ศาสนาและระบบการใช้ปัญญาเพื่อเข้าถึงความจริงทางศาสนา ซึ่งท่านได้นำมาจัดการให้เป็นระบบ มีระเบียบอย่างเป็นกลางเพื่อการเข้าถึงได้ไม่ไกลเกินกว่าจะเอื้อมถึง ในขณะที่มีชีวิตอยู่นี้

๔.๖ เครื่องมือตรวจสอบการตีความศาสนาสู่การข้ามพ้นความเป็นศาสนา

ในการตรวจสอบการตีความศาสนาสู่การข้ามพ้นความเป็นศาสนานั้น ผู้วิจัยเห็นด้วยกับเครื่องมือในการยืนยันความจริงทางศาสนาตามที่สมภาร พรหมทา ได้กล่าวไว้ในหัวข้อ การสนับสนุนตามแนวจารีต ท่านได้ชี้ให้เห็นว่า “ญาณ” คือเครื่องมือชนิดพิเศษและเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการตรวจสอบความจริงทางศาสนา^{๒๓} การที่มองว่า “ญาณ” คือเครื่องมือชนิดพิเศษเพราะ ในการตรวจสอบความจริงนั้น เรามักจะตรวจสอบด้วยเครื่องมือหลักๆคือ ถ้าไม่ตรวจสอบด้วยเหตุผล เราจะตรวจสอบด้วยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ถ้าไม่ตรวจสอบด้วยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส เราจะตรวจสอบด้วยเหตุผล หรือเราจะตรวจสอบด้วยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสและเหตุผลพร้อมกัน แต่ความจริงทางศาสนามีลักษณะพิเศษคือเป็นประสบการณ์ทางจิต “ญาณ” คือ ความรู้ทางจิต ญาณจึงเป็นเครื่องมือชนิดพิเศษที่สำคัญในการตรวจสอบประสบการณ์ทางจิต

ญาณ แปลว่า ความรู้ หมายถึงการรู้อะไรเป็นอะไร อันเป็นการเข้าถึงความจริงตามธรรมชาติ หากถือเอาความหมายโดยตรงในพุทธศาสนา ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ท่านได้กล่าวถึงญาณในหลายหมวดด้วยกัน หมวดแรก ญาณ ๓ ประกอบด้วย ญาณในส่วนอดีต (อดีตังสญาณ) ญาณในส่วนอนาคต (อนคตังสญาณ) และญาณในส่วนปัจจุบัน หมวดที่สอง ญาณ ๓ ในอริยสัจ ประกอบด้วย ญาณหยั่งรู้อริยสัจแต่ละอย่าง (สังขญาณ) หยั่งรู้กิจในอริยสัจ (กิจจญาณ) และหยั่งรู้กิจอันได้ทำแล้วในอริยสัจ (กตญาณ) หมวดที่สาม วิชา ๓ และหมวดที่สี่ ญาณ ๑๖^{๒๔}

จริงอยู่ แม้ญาณที่กล่าวถึงนี่จะเป็นที่ยอมรับเป็นอย่างดีในกลุ่มผู้เข้าถึงญาณแล้ว แต่สำหรับผู้ที่ยังไม่สามารถจะเข้าถึงญาณดังกล่าว โดยเฉพาะเหล่าปุถุชนจะไม่สามารถใช้เครื่องมือที่ว่านี้ได้ จึงเห็นถึงความจำกัดของเครื่องมือที่เรียกว่าญาณ แต่ถ้าญาณมีความหมายที่กว้างไปกว่าที่ระบุ

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน สมภาร พรหมทา, “อติตากับนัตติตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๒.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘) หน้า ๑๕-๑๖, ๒๗๒.

ไว้นั้น กล่าวคือ ตีวงไปถึงความรู้ทั่วไปที่เกิดจากประสบการณ์ทางจิตของบุคคล การตีวงออกไปแบบนี้จะเอื้อประโยชน์ต่อผู้ที่ยังไม่สามารถเข้าถึงญาณระดับลึกล้ำได้ เพื่อแก้ปัญหาคำว่าญาณ อันจำกัดด้วยหมวดต่างๆที่มีการจัดไว้ในพุทธศาสนา ผู้วิจัยขอใช้คำว่า “จิตประสบการณ์” แทนคำว่า “ญาณ” เพราะคำว่า จิตประสบการณ์ หรือ ประสบการณ์ทางจิต น่าจะสื่อความเข้าใจได้ง่ายกว่า ขณะเดียวกัน น่าจะขยายวงไปสู่ความรู้ที่ต่ำกว่าความรู้แบบลึกล้ำระดับญาณได้ด้วย

ในความคิดของพุทธทาสภิกขุ จิตประสบการณ์นั่นเองคือสิ่งยืนยันการข้ามพ้นความเป็นศาสนา ในข้อความการสนทนาระหว่างอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ในฐานะผู้ถาม กับพุทธทาสภิกขุ ในฐานะผู้ตอบ ทำให้ทราบว่า สิ่งที่จะตรวจสอบความจริงทางศาสนา คือประสบการณ์ทางจิต หรือ การที่ความจริงสัมผัสกับจิต และจิตเกิดการเปลี่ยนแปลง คือมองเห็นผิดไปจากที่เคยเห็นปกติ โดยที่ความจริงจะทำให้เรามองเห็นเป็นอื่นจากที่เคยเป็น หมายถึง การมองเห็นโลกทางกายภาพเป็นโลกทางจิต ท่านเน้นว่า ความเข้าใจจากการเรียน เขียน อ่าน ยังไม่พอที่จะยืนยันว่า นั่นคือความจริงทางศาสนา เพราะยังไม่มีประสบการณ์ เหมือนกับการที่เรามีข้าว แต่เรายังไม่ได้กิน จึงไม่รู้รสชาติของข้าว^{๒๕} จึงดูเหมือนว่า ความจริงทางศาสนาของพุทธทาสภิกขุ คือประสบการณ์ทางจิต หรือ ความเป็นจริง (Realization) ของความจริงทางศาสนา/ความเป็นจริงของการข้ามพ้นความเป็นศาสนา/ความจริงตามธรรมชาติ

ในการตรวจสอบด้วยจิตประสบการณ์นั้น อาจแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือ การตรวจสอบที่จุดเริ่มต้น การตรวจสอบที่กระบวนการ และการตรวจสอบที่ผล เพราะจุดเริ่มต้นคือสิ่งที่จะแปรไปสู่ผล อันหมายถึงสัมผัสทางประสาทสัมผัส (อายตนะ) เป็นการรับรู้ถึงความรู้สึกสัมผัส จากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการแปลความหมาย (ภาษาธรรม) และรับรู้ว่าคุณค่าที่ได้มาจากการเปลี่ยนผ่านโลกกายภาพสู่โลกของจิตนั้นส่งผลต่อการเบาลงของทุกข์โดยที่สุดคือว่างหรือไม่

อนึ่ง การตรวจสอบด้วยจิตประสบการณ์นั้น อาจมีข้อจำกัดคือตีวงแคบเฉพาะผู้มีประสบการณ์ทางจิต ถึงอย่างนั้นไม่น่าจะเป็นเรื่องแปลก เพราะในโลกทางกายภาพ ถ้าเราจะตรวจสอบว่าอะตอมมีลักษณะอย่างไร เราต้องลงทุนซื้อเครื่องมือยิงอะตอมด้วยเงินจำนวนมหาศาล ถ้าเราขอมลงทุนขนาดนั้น เราก็จะพบลักษณะของอะตอม ในโลกทางจิต ถ้าเราจะตรวจสอบว่าความจริงตามธรรมชาติ/ความจริงทางศาสนาคืออะไร เราจำเป็นต้องลงทุนทางจิต อาจจะเป็น การไม่ทำอะไรเลย แล้วเราจะพบความจริงตามธรรมชาติอย่างที่พุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ในภาษาธรรม

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บทสัมภาษณ์พุทธทาสภิกขุเรื่องพุทธศาสนากับสังคมไทย, ใน ๕๕ ปี พุทธทาสภิกขุ : ศาสนากับฟิสิกส์ใหม่, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิทย์ทัศน์, ๒๕๔๘), หน้า ๘๕-๘๐.

ก็ได้ อย่างไรก็ตาม เราคงจะตรวจสอบได้เฉพาะที่เรามีประสบการณ์ทางจิตไปพลางก่อน แล้วค่อยๆ พัฒนาเคลื่อนย้ายให้กว้างและสูงขึ้นเป็นลำดับ

สำหรับจิตประสบการณ์นั้น ถ้าเราไม่เชื่อว่าจิตมีอยู่ การยืนยันการมีอยู่ของความจริงทางศาสนาด้วยจิตประสบการณ์ จะไม่มีความหมาย แต่ในโลกของศาสนาจะมีความเชื่อว่า จิตมีอยู่ ดังนั้น ในโลกของศาสนาจึงเห็นว่า ประสบการณ์ทางจิตคือสิ่งที่มีความหมายในการยืนยันความจริงทางศาสนา/การข้ามพ้นความเป็นศาสนา/ความจริงตามธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม จิตประสบการณ์น่าจะคืออชฌัตติกญาณ (Intuition) เพราะเป็นความรู้ภายในอันเป็นการหยั่งรู้ชัดเจนโดยตรงถึงความจริงทางศาสนา โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยความรู้อื่นเป็นตัวกลางในการสัมผัสความจริงทางศาสนา ดังนั้น จึงเป็นไปได้ที่จิตประสบการณ์ที่กล่าวถึงนี้ ไม่ใช่เครื่องมือชนิดใหม่แต่ประการใด หากแต่ต้องการชี้ให้เห็นว่า จิตประสบการณ์มีความสำคัญในการตรวจสอบการตีความศาสนาสู่การข้ามพ้นความเป็นศาสนา

จากเนื้อหาที่กล่าวมาในบทที่ ๔ นี้ พอจะสรุปได้ว่า ปัญหาของความจริงทางศาสนาคือการที่ความจริงทางศาสนามีความแตกต่างอันเกิดจากการตีความ/ความเข้าใจที่แตกต่าง ดังนั้น จึงดูเหมือนว่า ความจริงทางศาสนาเป็นสิ่งที่ยากจะเข้าถึงได้จริง พุทธทาสภิกขุเห็นว่า ความจริงทางศาสนามีหนึ่งเดียวและน่าจะสัมผัสได้ไม่ยากเกินกว่าจะเข้าถึง ท่านได้เสนอทางออกของปัญหาดังกล่าวนี้ด้วยการตีความศาสนาด้วยภาษาอีกแบบหนึ่งที่ต่างจากความเข้าใจทั่วไป เราเรียกว่า “ทฤษฎี ๒ ภาษา”

ท่านเห็นว่า ในข้อความทางศาสนานั้น มีความจริงทางศาสนาที่ซ่อนอยู่ การที่เราไม่สามารถเข้าถึงความจริงทางศาสนาได้ก็เพราะมิติของความเข้าใจกับภาษาของข้อความนั้นต่างกัน ดังนั้น จะทำอย่างไรให้ข้อความมีภาษาที่แสดงความหมายสอดคล้องกับความเข้าใจ ภาษาธรรมจึงมีบทบาทในการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปออกเพื่อพบพระธรรมและเคลื่อนย้ายคัมภีร์ออกเพื่อสัมผัสความจริง

ภาษาธรรมคือกระบวนการแปรสภาพโลกทางกายภาพให้กลายเป็นโลกทางจิต จากข้อความมีอักษรเป็นข้อความไร้อักษร จากความไม่เข้าใจสู่ความเข้าใจที่ชัดเจน ท่านได้แบ่งภาษาธรรมออกเป็น ๓ มิติคือ ชั้นต่ำ ชั้นสูง และชั้นรุนแรง แต่ทั้ง ๓ ชั้นคือภาษาธรรมเพื่อ “การไม่ยึดมั่นถือมั่น”

ภาษาธรรมคือภาษาที่เป็นกลางระหว่างโลกกายภาพกับโลกของจิต ระหว่างความจริงทางศาสนาที่หลากหลายสู่ความจริงทางศาสนาเดียว ระหว่างความไม่เข้าใจศาสนาที่แท้จริงไปสู่ความเข้าใจที่แท้จริง และระหว่างการมีศาสนาไปสู่การข้ามพ้นความเป็นศาสนา/ความจริงตามธรรมชาติ

บนเส้นทางสายภาษาธรรม เราจะไม่ปฏิเสธโลกทางกายภาพ เพราะโลกทางกายภาพทำให้เรามีฐานของภาษาธรรม อย่างไรก็ตาม ภาษาธรรมก็ยังคงเป็นเพียงนิ้วที่ชี้ไปสู่ความจริงตาม

ธรรมชาติ トラบที่เราจะสัมผัสความจริงทางศาสนา/ความจริงตามธรรมชาติ อย่างที่พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “สิ่งที่เอามาพูดได้นี้ ไม่ใช่ธรรมะ ไม่ใช่ของจริง สิ่งที่เป็นธรรมะแท้จริง เอามาพูดไม่ได้” ในการตรวจสอบความจริงทางศาสนา/ความจริงตามธรรมชาติ/การข้ามพ้นความเป็นศาสนาที่เกิดจากการใช้ภาษาธรรมเป็นเครื่องมือ เราต้องอาศัยศักยภาพของจิตประสบการณ์ เพราะจิตประสบการณ์จะทำให้เรารู้สภาวะของสิ่งที่สิ่งนั้นเป็นเช่นนั้น

อนึ่ง ผู้วิจัยขอบันทึกไว้ท้ายบท กรณีมีการตั้งข้อสังเกต ไว้จำนวนหนึ่ง เมื่อคราวนำเสนอเพื่อฟังความเห็นสาธารณะ (๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖) ข้อสังเกตดังกล่าวคือ (๑) ปัญหาเรื่อง ภาษาคน-ภาษาธรรม การแปลความหมายจากภาษาคนไปสู่ภาษาธรรม ต้องทำอะไร (๒) พัฒนาประสบการณ์ทางจิตคนเข้ากับความจริง เกิดญาณหยั่งรู้ความจริงทางศาสนา (๓) พัฒนาจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น เพื่อบรรลุความว่าง (คืออย่างไร)

ผู้วิจัยขอแสดงความเห็นไว้ดังต่อไปนี้ (๑) กระบวนการแปลความหมายจากภาษาคนไปสู่ภาษาธรรมนั้น เป็นเรื่องที่ยากจะตอบจริงดังข้อสังเกตนั้น ที่ยากเพราะเป็นกระบวนการทำงานของจิต (ที่คนทั่วไปมักไม่ค่อยสนใจเรื่องนี้) เหมือนกับคำถามที่ว่า เป็นไปได้อย่างไรเมื่อจิตดวงนี้ดับและจิตดวงใหม่เกิด จิตดวงใหม่ที่เกิดจะนำพาคุณสมบัติบางอย่างของจิตดวงเก่ามาด้วย อันเป็นมโนทัศน์เรื่องสันตติหรือขณิกวาทในพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะตอบได้คือ การมองเห็นความเป็นจริงของสิ่งที่ปรากฏ ส่วนหนึ่งอาจเป็นการเทียบเคียงกันเองระหว่างสิ่งที่ปรากฏกับสิ่งที่ปรากฏ เช่น การที่เราเห็นใบไม้ที่แห้งแล้วร่วงหล่นลงพื้น ดันแล้วดันเล่า ดันไหนก็เป็นอย่างที่เห็น ครั้นเราเห็นต้นไม้ก็ดันหนึ่งกำลังเขียวชอุ่ม สิ่งทีปรากฏในอดีตจะเป็นตัวสรุปสิ่งที่กำลังมองเห็นและเข้าใจตามความเป็นจริงว่า สุดท้ายแล้ว ใบไม้ที่เขียวชอุ่มก็ต้องแห้งและร่วงหล่น เพราะใบไม้ทุกใบต้องเป็นเช่นนั้น ที่ยิ่งไปกว่านั้นคือ การเทียบใบไม้ที่ร่วงหล่นกับชีวิตคน และสรุปว่า ในกรณีเดียวกัน คนก็ไม่ต่างจากใบไม้ สุดท้ายต้องหล่นจากขั้วของชีวิต ดังนั้น กระบวนการที่เป็นไปได้คือ การสะสมประสบการณ์ก่อนที่จะตกผลึกเป็นความเข้าใจ อันเกิดจากการเฝ้ามองความเป็นจริงของสิ่งที่ปรากฏ (๒) พุทธทาสภิกขุมองว่า พื้นฐานจิตของคนคือประภัสสร แต่เพราะมีประสบการณ์/สร้างประสบการณ์การเรียนรู้ของจิตที่เป็นไปตามอำนาจกิเลส ทำให้จิตที่ประภัสสรกลายเป็นจิตเต็มด้วยกิเลส ทางออกคือการฝึกจิตให้คลายจากกิเลสโดยการเรียนรู้/สร้างประสบการณ์ที่เป็นไปเพื่อการผ่อนคลาย จากตัวอย่างเรื่องใบไม้แห้งหล่นจากต้น ในระยะแรกอาจเป็นการเห็นความเป็นจริงเบื้องหลังสิ่งที่ปรากฏเพียงฉาบฉวย แต่เมื่อค่อยๆ สะสม จะยิ่งมองเห็นรายละเอียดมากขึ้น (เหมือนกับการนั่งรถที่ขับเร็วและขับช้า รถที่ขับช้าจะทำให้เรามองเห็นบรรยากาศนอกหน้าต่างได้ดีกว่ารถที่ขับเร็ว) เมื่อถึงที่สุดจะเห็นความจริงแบบนิ่งงัน ดังนั้น เบื้องต้นอาจเป็นเพียงการรู้เห็นและเข้าใจ ในขั้นสูงอาจพัฒนาเป็นญาณคือความรู้ระดับลึกๆ (๓) เมื่อจิตพัฒนาไปจนถึงสุด คือ

พบว่า ทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ ความเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน ความที่เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี จะพบว่า สุดท้ายเราไม่อาจเข้าไปยึดถือสิ่งทั้งหลายได้ จึงกลายเป็นว่างจากการยึดถือ ดังนั้น ว่างจึงเป็นการแปรสภาพของการไม่ยึดมั่นถือมั่น

มีข้อสังเกตโดยรวมอีกว่า “ข้อเสนอดังกล่าวนี้จะแก้ได้จริงหรือไม่ จริงๆแล้ว เป็นข้อเสนอที่ยากจนแก้ปัญหาอะไรไม่ได้หรือไม่ เมื่อเทียบกับวิธีง่ายๆคือการยอมรับความแตกต่างระหว่างกัน และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ” กรณีนี้ ผู้วิจัยขอแสดงความคิดเห็นว่า แนวคิดการข้ามพ้นความเป็นศาสนาของพุทธศาสนิกชนนั้น อาจเป็นทางออกหนึ่งของการแก้ปัญหาความขัดแย้ง/ความแตกต่างทางศาสนา ทั้งในเชิงทฤษฎีและชีวิตทางศาสนา ซึ่งไม่แปลกที่ข้อเสนอนี้อาจแก้ปัญหอะไรไม่ได้เลย เพราะข้อเสนอนี้ที่ผ่านมา แม้แต่พหุนิยมทางศาสนา ก็เชื่อว่าแก้ปัญหได้เบ็ดเสร็จ และที่เป็นปัญหาเรื้อรังคือความขัดแย้งภายในจิตใจของผู้นับถือศาสนา (ภายนอกอาจดูสันติ) ดังนั้น เมื่อมีการกระทบกระทั่งกันระหว่างศาสนา อาจจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม (เช่น ส่วนหนึ่งต้องการทำลายรูปเคารพ อีกส่วนหนึ่งบูชาความดีผ่านรูปเคารพ) ศาสนาจะถูกอ้างอิงขึ้นมาเพื่อเป็นพลังศาสนาของศาสนิกทั่วโลกในการกดดันศาสนาที่มีพลังน้อย ความขัดแย้งทางศาสนาถูกกดทับเพิ่มขึ้น ทั้งที่ศาสนาที่แท้จริงควรเป็นไปเพื่อความสงบสุขของมวลมนุษย การที่มองว่าแนวคิดของพุทธศาสนิกชนเป็นเรื่องยาก เพราะเรื่องง่ายทำได้ไม่ยาก เช่น การบูชา วิงวอน ขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ยากได้จริง แม้บางคนจะได้รับจริง แต่สุดท้ายก็ทุกข์ยากแล้วต้องขอพรวิงวอนเช่นเดิม คิดง่ายๆว่า เทวดายิ่งศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งต้องเหนื่อย เพราะต้องแสวงหาสิ่งต่างๆ สนับสนุนตามคำขอพร ร้อยคนร้อยการขอพร อย่างไรก็ตาม เพราะแนวคิดของพุทธศาสนิกชนเป็นเรื่องยากนี้เอง จึงเป็นสิ่งที่ต้องทำให้ง่าย อันที่จริง การติดต่อกับเทพเจ้านั้นไม่ใช่เรื่องง่ายๆ แต่มนุษย์สามารถทำให้ง่ายลงได้ แตกต่างจากแนวคิดของพุทธศาสนิกชน ทั้งที่เป็นเรื่องชีวิตโดยตรง มันน่าจะทำได้ง่ายมากกว่า วิธีการอย่างหนึ่งการค่อยๆฝึกฝน สะสมประสบการณ์ทางจิตทีละน้อย แผ่รังสีการสะสมสู่บุคคลอื่นด้วยแบบแห่งชีวิตและการตามสอน ผู้วิจัยเชื่อว่ามีความเป็นไปได้ที่แนวคิดดังกล่าวนี้จะกลายเป็นเรื่องที่ไม่ยากเกินกว่าที่มนุษย์สามัญคนหนึ่งจะทำได้ มีสิ่งที่น่าพิจารณาอีกประการหนึ่งคือ ผู้วิจัยเห็นว่า การยอมรับร่วมกันถึงความแตกต่าง ไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ หมายถึง ถ้ามีความแตกต่าง เราไม่น่าจะบอกได้ว่าร่วมกัน แต่เราจะบอกได้ว่าแตกต่างคือแยกกัน จึงเป็นว่า การอยู่ร่วมกันอย่างแตกต่างจะเท่ากับความแตกต่างในการอยู่ด้วยกัน แนวคิดแบบการยอมรับความแตกต่างจึงเป็นแนวคิดเพื่อแบ่งแยก แตกต่างจากแนวคิดแบบว่างจากการยึดถือ จะเห็นถึงความไม่แตกต่าง ความไม่แตกต่างแสดงถึงความเป็นปึกแผ่น แผ่นกว้าง ไม่มีการแบ่งแยก และเป็นอันเดียวกัน/ร่วมกันมากกว่า